

6. Хрутьба В.О. Формування основ управління екологічними проектами і програмами для забезпечення сталого розвитку транспортно-дорожнього комплексу. Управління проектами, системний аналіз і логістика. 2014. Вип. 13. С. 195–205.

7. Юсупова Г.Ф. К вопросу ценности экологических благ. Социально-экономические и технические системы: исследование, проектирование, оптимизация. 2016. № 1 (68). С. 88–99.

8. Юсупова Г.Ф. Эколого-ориентированный инновационный проект: дискуссия в области понятийного аппарата. Социально-экономические и технические системы: исследование, проектирование, оптимизация. 2017. № 1. С. 83–91.

9. Porter M.E., van der Linde C. Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. Journal of Economic Perspectives. 1995. Vol. 9. P. 97–118.

10. van Pelt J.F.M. Ecologically sustainable development and project appraisal in developing countries. Ecological Economics. 1993. P. 19–42.

УДК 332.334:630.5

Боцула О.І.,
кандидат економічних наук,
завідувач відділу економіки,
природокористування в агросфері,
Інститут агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Боцула О.І. Сучасні проблеми обліку та використання земель лісогосподарського призначення в Україні. У статті обґрунтовано місце та особливий правовий режим земель лісогосподарського призначення серед їх інших категорій. На основі аналізу чинного законодавства встановлено необхідність виключення земель з поняття лісу з юридичної точки зору задля чіткого правового врегулювання цих категорій. Визначено особливості виділення цих земель в окрему категорію, а саме проростання на їх території лісової рослинності, ведення лісового господарства, зокрема шляхом здійснення відтворення лісів, підвищення їх продуктивності, якісного складу та збереження біорозмаїття. Проведені дослідження сучасного стану еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення за допомогою такого інструментарію, як SWOT-аналіз, дали змогу виявити слабкі та сильні сторони, можливості й загрози.

Ключові слова: землі лісогосподарського призначення, лісове господарство, методологія, екологічні збитки, рента.

Боцула А.И. Современные проблемы учета и использования земель лесного фонда в Украине. В статье обоснованы место и особый правовой режим земель лесного фонда среди их других категорий. На основе анализа действующего законодательства установлена необходимость исключения земель из понятия леса с юридической точки зрения с целью четкого правового регулирования этих категорий. Определены особенности выделения этих земель в отдельную категорию, а именно прорастание на их территории лесной растительности, ведение лесного хозяйства, в том числе путем осуществления воспроизводства лесов, повышения их производительности, качественного состава и сохранения биоразнообразия. Проведенные исследования современного состояния эколого-экономической оценки земель лесного фонда с помощью такого инструментария, как SWOT-анализ, позволили выявить слабые и сильные стороны, возможности и угрозы.

Ключевые слова: земли лесного фонда, лесное хозяйство, методология, экологический ущерб, рента.

Botsula O.I. Modern problems of accounting and use of land for forestry in Ukraine. The article substantiates the place and special legal regime of the lands of forestry among other categories. On the basis of the analysis of the current legislation, it was established that land should be excluded from the notion of forest from the legal point of view in order to clearly define the legal regulation of these categories. The features of the land allocation in a separate category, namely sprouting on their territory of forest vegetation, forest management, including through restoration of forests, increasing their productivity and the quality of the conservation of biodiversity. The research of the current state of the ecological-economic assessment of forestry lands with the help of such tools as SWOT-analysis has made it possible to identify the weaknesses and strengths, opportunities and threats.

Key words: forestry land, forestry, methodology, environmental damage, rent.

Постановка проблеми. Землі лісогосподарського призначення є складовою частиною держаного земельного фонду та відіграють важливу економічну, екологічну та соціальну роль у житті суспільства. Одними з найважливіших природних ресурсів сьогодні є лісові, що забезпечують розвиток ринку нашої країни. Законодавчо встановлено, що всі ліси на території України незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, а також незалежно від права власності на них становлять землі лісогосподарського призначення України та перебувають під державною охороною [1]. Землі лісогосподарського призначення є специфічною категорією земель, адже, згідно з чинним законодавством, вони розглядаються як земельні ділянки, на яких розташована лісова рослинність, а не суцільний масив. Саме в цьому контексті виникають питання щодо використання та оцінювання цієї категорії земель. Зокрема, необхідно чітко з'ясувати, що застосувати, а саме просторово-територіальний принцип чи рослинний покрив. Це є суттєвим та важливим чинником, щодо розуміння термінів «землі лісогосподарського призначення» та «ліс», які дуже часто ототожнюють [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти зазначених проблем вивчалися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Вагомий внесок у розробку наукового обґрунтування збалансованого розвитку, ефективного та екологічно безпечного використання й охорони земельних ресурсів зробили Д.І. Бабміндра, І.К. Бистряков, В.М. Будзяк, І.М. Буздалов, С.Ю. Булигін, О.І. Гуторов, А.С. Даниленко, Д.С. Добряк, Л.Я. Новаковський, Б.Й. Пасхавер, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, А.М. Третяк, М.А. Хвесик та інші вчені. Питання формування економічного механізму та інституційних засад використання земельних ресурсів у лісовому секторі економіки досліджували у своїх публікаціях І.Я. Антоненко, О.І. Дребот, Р.Г. Дубас, Н.В. Зіновчук, Я.В. Коваль, І.М. Лицур, Є.В. Мішенін, О.В. Неверов, І.М. Синякевич, Ю.Ю. Туниця, О.І. Фурдичко, М.Х. Шершун та інші вітчизняні науковці.

Проте досі, незважаючи на значну кількість методик оцінювання стану та використання земель лісогосподарського призначення, не сформовано методичні основи еколого-економічної оцінки, яка б дала змогу комплексно оцінити їх з урахуванням специфіки різного функціонального використання цієї категорії земель. Така оцінка дасть змогу отримати дані про стан використання земель лісогосподарського призначення та сприятиме виявленню негативних чинників, що погіршують їхній стан. Тому подальшого наукового обґрунтування вимагає методичний підхід до створення комплексної системи оцінювання земель лісогосподарського призначення з метою прийняття науково обґрунтованих рішень щодо захисту земель від антропогенного впливу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування наукових засад щодо формування методології оцінювання, використання земель лісогосподарського призначення як основи збалансованого лісогосподарування.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні актуальним завданням є визначення сутності еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення та методики її проведення. Аналізуючи зміст досліджуваної категорії, можемо виділити два чіткі напрями такого оцінювання, а саме економічна оцінка та екологічна оцінка земель лісогосподарського призначення чи лісових ресурсів [3].

Згідно з окремими припущеннями сьогодні економічно вважається оцінка землі як природного ресурсу та засобу виробництва в сільському та лісовому господарстві та як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання та дохід з одиниці площі.

При цьому, як зазначає О.І. Фурдичко, помилково вважається (і ці помилки закріплені законодавством), що в лісівництві залучено у виробництво ліс як екосистему деревостанів. Так, у Лісовому кодексі України спеціалізовані підприємства з ведення лісового господарства названо лісокористувачами. Насправді ж основним засобом виробництва для ведення лісівництва як галузі рослинництва є земля. До її природної продуктивності додаються ще два чинники, а саме променева енергія сонця і людська праця. За своєю сутністю та виробничими чинниками лісівництво – це лісове землеробство. Таким чином, можна стверджувати, що лісогосподарські підприємства, національні та регіональні парки, заповідники, наукові заклади та виробничо-навчальні лісокомбінати, що використовують земельні угіддя як продуктивну силу, є землекористувачами. Тому на всіх рівнях, передусім законодавчому, слід говорити про використання не лісу, а лісових земель для здійснення лісівництва [4].

Значний інтерес для дослідження становлять лісоземельні облікові категорії в законодавстві інших держав та міжнародних стандартах. У різних країнах неоднаково тлумачать ключові терміни «ліс» і «лісові землі». Лісові закони Угорщини, Чехії, Латвії, Литви визначають ці два поняття, Лісовий кодекс Естонії – лише поняття «ліс», Словацької Республіки – лісові землі, Польщі – об'єднує їх. Спільним для всіх законодавчих актів є введення до лісових земель тих, що безпосередньо вкриті лісом, і тих, що нерозривно пов'язані з лісом, а також призначені для ведення лісового господарства (розсадники, плантації, лісова інфраструктура, не вкриті лісом землі тощо). Лісове законодавство країн Центральної та Східної Європи містить вимоги до визначення понять лісу та лісових земель, такі як площа, висота, повнота, інші додаткові вимоги. Європейська економічна комісія ООН у Стандартній статистичній класифікації землекористування визначила таку облікову категорію земельних ресурсів, як ліси та інші вкриті лісом площі. До лісів, згідно з таким визначенням, належать землі з деревами, крона яких практично вкриває понад 20%, іноді не менше 10%, а до інших лісовкритих площ – землі, що мають окремі лісові характеристики, але не відповідають визначенню лісу [5; 6].

Нині лісове господарство України функціонує, застосовуючи експлуатаційні ліси. Лісо-ресурсний потенціал держави, згідно з результатами аналізу й оцінки його стану, використовується нерационально. У вітчизняній лісо-ресурсній сфері країни сформувалась незбалансована структура користування й управління лісовими ресурсами, яка загалом вважається недостатньо ефективною та екологічно незбалансованою. Стратегія регулювання ресурсами лісу з

боку владних структур держави також не відповідає вимогам ринково орієнтованих лісо-ресурсних відносин, зокрема стосовно розподілу прав власності на землі лісогосподарського призначення та ресурси лісу. Потребують подальшої розробки напрями переходу лісокористування на засади збалансованого розвитку, що не дає змогу розглядати лісо-ресурсну сферу як фактор ефективного її відтворення, орієнтованого на комплексне раціональне використання для забезпечення життєдіяльності суспільства. Інвестиційна віддача та внесок галузі у прискорення соціально-економічного розвитку залишаються незадовільними [2].

Важливим фактором збалансованого лісокористування є еколого-економічна оцінка не лише результатів використання лісових ресурсів, але й корисних функцій лісу. Необхідною умовою такої оцінки повинна бути система екологічно грамотного лісокористування, яка би враховувала природні закономірності розвитку лісових екосистем. Така оцінка повинна застосовуватись для відображення цінності лісів у складі національного багатства країни; аналізу лісогосподарської діяльності підприємств і лісокористувачів; обґрунтування ефективності всіх лісогосподарських заходів; ведення державного лісового кадастру; установлення розміру шкоди, що завдається лісам; справляння плати за лісокористування [7].

Збалансоване використання земель лісогосподарського призначення має екологічні, економічні та соціальні аспекти, що лежать в основі концепції екологізації суспільного розвитку. Сутність концепції полягає у створенні таких економічних відносин, які забезпечили б стійкі темпи приросту продуктивності суспільної праці та потреб економіки в природних ресурсах за стабільної у просторі та часі тенденції зменшення їх споживання на одиницю споживчої вартості товарів, тобто стійке зниження природомісткості суспільного продукту [8].

Згідно з визначенням І.Я. Антоненко збалансоване лісове господарство – це лісогосподарська діяльність зі створення та формування лісів з упорядкованою породною та віковою структурою, яка максимально мірою забезпечує виконання лісами господарсько-економічної та соціально-екологічної функції за умови збереження біорозмаїття та сталості [2].

Економічна оцінка природних ресурсів є визначення їх цінності в грошовому вираженні у фіксованих соціально-економічних умовах за заданих режимах природокористування та екологічних обмеженнях на господарську та іншу діяльність.

Вона застосовується для визначення вартості природних ресурсів; економічної ефективності інвестицій у природно-ресурсний комплекс; збитків від нераціонального та некомплексного використання природних ресурсів; заставної вартості природних об'єктів і ресурсів; відображення оцінки їхньої частки у структурі національного багатства; установлення платежів та акцизів за використання природних ресурсів; прогнозування та планування їхнього використання; вирішення інших завдань, які пов'язані з раціональним використанням природних ресурсів.

У зв'язку з багатоцільовим характером використання земель лісогосподарського призначення виникає необхідність розгляду особливостей оцінки вартості лісових земель та лісових ресурсів, яка може проводи-

тися з різною метою. Найбільш актуальними завданнями для нашої країни є визначення:

- ціни угоди з продажу у приватну власність лісових земель (зараз така процедура не передбачена);
- плати за отримання права оренди чи концесії ділянок земель лісогосподарського призначення; ефективності проектів використання лісових земель та системи ведення лісового господарства; ефективності проектів заготівлі та переробки лісу; оцінки екологічних збитків та ефективності природоохоронних проектів; обігу рубки.

Проаналізувавши різні трактування поняття «еколого-економічна оцінка земель лісогосподарського призначення», вважаємо, що це – грошовий вираз природних властивостей лісових ресурсів, раціональності структури земельних площ та економічного ефекту, отриманого з одиниці площі лісових земель внаслідок використання земель лісогосподарського призначення.

Метою еколого-економічної оцінки земельних ресурсів має стати визначення причин розбіжностей потенційних та фактичних можливостей їх використання, пошук у подальшому ефективних шляхів його залучення в господарський обіг. При цьому необхідно точно обрахувати реальні затрати та прибутки, пов'язані із землевикористанням, та його екологічні наслідки.

Проведені дослідження сучасного стану еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення за допомогою такого інструментарію, як SWOT-аналіз, дали змогу виявити слабкі та сильні сторони, можливості та загрози (табл. 1).

Сьогодні в реалізації та запровадженні еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення існують такі проблеми:

- неузгодженість нормативно-правової бази; недотримання норм та нормативів використання лісових ресурсів;
- відсутність інформаційного забезпечення для проведення оцінювання земель лісогосподарського призначення;
- відсутність систематизації під час проведення моніторингу земель лісогосподарського призначення;
- оцінювання окремих функцій чи показників стану або використання земель лісогосподарського призначення;
- відсутність методики комплексного оцінювання земель лісогосподарського призначення, яка би враховувала економічні, екологічні та соціальні аспекти використання/стану земель.

Крім того, підсумовуючи дослідження сучасного стану еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення, можемо говорити про такі сильні сторони, які стають реальними під час здійснення та проведення оцінювання:

- оцінка наявного стану земель лісогосподарського призначення;
- визначення ризиків та негативних тенденцій і явищ у лісокористуванні;
- систематичне проведення моніторингу земель лісогосподарського призначення;
- облік земель лісогосподарського призначення та вдосконалення лісового кадастру;
- планування та вжиття заходів щодо збалансованого використання земель лісогосподарського призначення;

- підвищення ефективності комплексного лісокористування;
- удосконалення плати за лісокористування;
- збалансованість різних компонентів лісу.

За результатами SWOT-аналізу нами визначено такі напрями вдосконалення еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення:

- узгодження нормативно-правової бази;
- систематизація моніторингу земель;
- організація інформаційного забезпечення їхнього оцінювання;
- розроблення методики комплексного оцінювання, яка би враховувала економічні, екологічні та соціальні аспекти використання стану земель.

Проведений SWOT-аналіз сучасних процедур еколого-економічного оцінювання земель лісогосподарського призначення дав змогу виявити слабкі та сильні сторони, можливості та загрози щодо організації маркетингу в лісовому секторі. Запропоновано такі напрями вдосконалення еколого-економічного оцінювання земель лісогосподарського призначення, як узгодження нормативно-правової бази з метою підтримки процесу використання земель лісогосподарського призначення на законодавчому рівні; систематизація проведення моніторингу земель лісогосподарського призначення з метою аналізу стану використання земель; організація інформаційного забезпечення проведення оцінювання земель лісогосподарського призначення для здійснення обліку

земель; методичне вдосконалення оцінювання земель лісогосподарського призначення для комплексного врахування економічних, екологічних та соціальних аспектів використання стану земель.

Узгодженість нормативно-правової бази передбачає прийняття єдиних норм і стандартів щодо визначення сутності категорії лісогосподарських земель та їх функціонального призначення відповідно до специфіки землекористування, що має стати основою обґрунтування єдиних параметрів обліку земель. Проведення моніторингу земель лісогосподарського призначення має бути систематичним та забезпечувати отримання достовірної та актуальної інформації, яка сприятиме розробці дієвих заходів щодо розвитку лісового господарства та охорони земель. Для оцінювання земель лісогосподарського призначення необхідно вдосконалити діючу автоматизовану систему, база даних якої міститиме потрібну для комплексної еколого-економічної оцінки інформацію про стан та використання земель [9]. Еколого-економічна оцінка за встановленими нормативно-правовими параметрами обліку земель потребує розроблення методичного підходу, який би ґрунтувався на економічному оцінюванні природного ресурсу, соціально-екологічних функцій лісових екосистем та їх екосистемних послуг, економічній ефективності та лісогосподарських заходів.

Висновки. Прийняття науково обґрунтованих та оптимальних управлінських рішень щодо збалансованого використання земель лісогосподарського при-

Таблиця 1

SWOT-аналіз системи еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – Оцінка наявного стану земель лісогосподарського призначення; – визначення ризиків, негативних тенденцій та явищ у лісокористуванні; – систематичний моніторинг земель лісогосподарського призначення; – облік земель та вдосконалення лісового кадастру; – планування та вжиття заходів щодо збалансованого використання земель; – підвищення ефективності комплексного лісокористування; – удосконалення плати за лісокористування; – збалансованість різних компонентів лісу. 	<ul style="list-style-type: none"> – Неузгодженість нормативно-правової бази; – недотримання норм та нормативів використання лісових ресурсів; – відсутність інформаційного забезпечення для проведення оцінювання земель лісогосподарського призначення; – відсутність систематизації під час проведення моніторингу земель; – оцінювання окремих функцій чи показників стану використання земель; – відсутність методики комплексного оцінювання земель лісогосподарського призначення, яка би враховувала економічні, екологічні та соціальні аспекти використання/ стану.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – Розширення загальної площі земель лісового фонду, загального та середнього запасу насаджень; – зростання обсягів виробництва та реалізації продукції, широкий асортимент продукції, диверсифікованість ринків збуту; – збільшення частки лісів з обмеженим режимом лісокористування; – розширення обсягів робіт з лісорозведення; – збільшення площі сертифікованих лісів; – наявність потенціалу для розвитку рекреації, мисливства; – зменшення кількості лісових пожеж вжиттям комплексу профілактичних та попереджувальних протипожежних заходів. 	<ul style="list-style-type: none"> – Несвоєчасне вжиття лісовпорядних заходів; – наявність тінювого сектору щодо лісових ресурсів; – недостатність державної підтримки наукової та інноваційної діяльності; – відсутність податкового стимулювання сталого лісокористування; – недосконалий маркетинг, недостатній рівень сертифікації продукції; – консервативні методи управління та відсутність сучасного менеджменту; – відсутність механізмів стимулювання захисного лісорозведення; – дефіцит висококваліфікованих кадрів; – руйнування лісових ресурсів внаслідок природних стихійних явищ; – порушення вимог законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці та промислової безпеки.

Джерело: авторська розробка

значення потребує гнучких механізмів забезпечення та стимулювання збалансованого використання потенціалу природних ресурсів, їх відтворення та охорони для досягнення паритету екологічних, економічних та соціальних аспектів сталого розвитку, які мають базуватися на даних еколого-економічної оцінки лісокористування. Необхідними передумовами збалансованого розвитку України повинні стати єдина стратегія збалансованого використання лісових ресурсів, система програм та планів розвитку земель лісгосподарського

призначення, які орієнтовані на підвищення рівня еколого-економічного та соціального статусу країни, регіону, окремого суб'єкта господарювання у коротко- та довгостроковій перспективі. На основі результатів щодо ролі та сутності еколого-економічної оцінки земель лісгосподарського призначення доповнено та сформовано цю дефініцію як цінність кількісних та якісних характеристик земельної ділянки лісгосподарського призначення та економічного ефекту, отриманого від її використання в грошовому еквіваленті.

Список використаних джерел:

1. Лісовий кодекс України. Кодекс України про надра. Водний кодекс України. Повітряний кодекс України. Харків: Одісей, 2011. 232 с.
2. Антоненко І.Я. Організаційно-економічні механізми оптимізації лісистості території України. Економіка природокористування і охорони довкілля. Київ: РВПС України НАН України, 2011. С. 24–30.
3. Динька О.П. Критерії еколого-економічної ефективності енергетичного використання лісових ресурсів. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21.19. С. 117–123.
4. Фурдичко О.І. Немає лісокористувачів – є землекористувачі. Урядовий кур'єр. 2013. 12 вересня. С. 165.
5. Сакаль О.В. Облік земельних ресурсів як передумова ефективного земельного адміністрування. URL: http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/gka_77_2013_11.pdf.
6. Бобко А.М. Храму природи – новий статут! URL: <http://www.viche.info/journal/829>.
7. Коваль Я.В. Економічна оцінка лісових ресурсів: методологія, методика, практика. Київ: РВПС при НАН України, 1998. 43 с.
8. Державний земельний кадастр: сучасний стан і шляхи його вдосконалення / за ред. М.Г. Ступеня. Львів: НВФ «Українські технології», 2005. 176 с.
9. Dupont R.R., Baxter T.E., Louis T. Environmental management: problems and solutions. Lewis Publishers, 1998. 327 p.